

ШЕВЧУК О. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права та адміністративної діяльності
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

НИМА А. О.,

доктор філософії (Право),
помічник адвоката

УДК [342.951:336.24.07]:001.814

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.34>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено окремі теоретико-правові питання методології наукових досліджень інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України та визначено його перспективні напрями удосконалення з позицій адміністративно-правового погляду. Розкрито категорії «методологія», «методологія науки», «методологія юридичної науки», «методологія дослідження», «методологія науки митного права» та запропоновано визначення правової конструкції «методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України». Визначено систему методів дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України, яка включатиме такі основні групи: (1) загальнонаукові (діалектики та метафізики, аналіз, синтез та ін.); (2) публічно-наукові (системний та структурно функціональний, формально-догматичний, правової компаративістики, методи герменевтики); (3) спеціальні (юридичного моделювання, статистики, соціологічно-правовий, історико-правовий та ін). Акцентовано увагу, що при методології дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон потрібно враховувати специфіку методологій окремих галузей права таких як адміністративне, фінансове, кримінальне, податкове, цивільне, господарське та міжнародне. Зроблено висновок, що методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон може забезпечити комплексний розвиток науки митного права, розв'язання проблемних завдань, раціональне застосування раніше отриманих результатів, вироблення нових науково-обґрунтованих теоретичних положень митного права, а також пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення митного законодавства та практики його застосування з метою вирішення недоліків та прогалин у митному праві.

Ключові слова: *товар, фізичні особи, методологія, митні процедури, митний контроль, митне оформлення, суб'єкти митних правовідносин, порушення митних правил, адміністративна відповідальність, митно-правове регулювання.*

Shevchuk O. M., Nima A. O. Methodology of the study of movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine: administrative and legal aspect

The article examines certain theoretical and legal issues of the methodology of scientific research of the institute for the movement of goods by natural persons

across the customs border of Ukraine and determines its promising directions for improvement from the administrative and legal point of view. The categories "methodology", "methodology of science", "methodology of legal science", "methodology of research", "methodology of the science of customs law" were revealed and the definition of the legal structure "methodology of research of the institute of movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine" was proposed. The system of research methods of the institute for the movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine has been determined, which will include the following main groups: (1) general scientific (dialectics and metaphysics, analysis, synthesis, etc.); (2) public-scientific (systemic and structurally functional, formal-dogmatic, legal comparative studies, hermeneutics methods); (3) special (legal modeling, statistics, sociological-legal, historical-legal, etc.). Attention is drawn to the fact that the research methodology of the institute of movement of goods by natural persons across the customs border should consider the specifics of the methodologies of certain branches of law, such as administrative, financial, criminal, tax, civil, economic and international. It was concluded that the research methodology of the institute for the movement of goods by natural persons across the customs border can ensure the comprehensive development of the science of customs law, the solution of problematic tasks, the rational application of previously obtained results, the development of new scientifically based theoretical provisions of customs law, as well as proposals and recommendations. aimed at improving customs legislation and the practice of its application in order to resolve shortcomings and gaps in customs law.

Key words: *goods, natural persons, methodology, customs procedures, customs control, customs clearance, subjects of customs legal relations, violation of customs rules, administrative responsibility, customs legal regulation.*

Вступ. Актуальність методології досліджень проблем інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України обумовлена активним процесом внесення змін до митного законодавства в сучасних умовах, що мають на меті зробити його відповідним до міжнародних стандартів, а також стрімким науково-інформаційним розвитком у цій сфері, продовженням процесів євроінтеграції митного права в Україні [1], що також сприяє оновленню наукових знань у галузі державної митної справи, збільшенням обсягу митної інформації, що викликає необхідність уточнення та перегляду в правовій доктрині митного права основних понять та категорій [2].

Методологія наукового пізнання відіграє значну роль у сприйнятті нових змін реальної соціальної дійсності у сфері державно-юридичних відносин в Україні. Методологія пізнання сучасного права України надає новий погляд на розуміння даного явища, його реальної сутності та сприяє розвитку теорії права та практики, їх трансформації та удосконалення [3, с. 42], у тому числі й митного права. Підкреслює актуальність вибору даної теми те, що проблемні питання методології досліджень проблем інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України не були достатньо досліджені у наукових працях в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей окремих проблемних питань сучасного стану методології наукових досліджень інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України та визначення основних її перспективних напрямів удосконалення. Серед завдань даної роботи є потреба в акцентуванні уваги на розкритті методології досліджень, в контексті з'ясування змісту, видів методів їх розподілу та характеристики у досліджуваній сфері.

Результати дослідження. Юридична наука досить активно використовує категорії «методологія», «методології науки», «методології юридичної науки», «методологія

дослідження» та ін. В сучасних умовах розвитку митного права та в юридичній літературі відсутні однозначні підходи до розуміння методології. На думку деяких вчених, категорію «методологічний підхід» необхідно розуміти як сукупність знань про процес наукового дослідження. На думку автора дефініцію «метод» доцільно визначити як сукупність способів і засобів пізнання об'єкта дослідження [4, с. 52]. На думку інших дослідників, методологія – це певним чином упорядкована логічна система взаємозв'язку і взаємодії феноменів, що її формують [5, с. 146]. Автор виокремлює два можливих аспекти методології юридичної науки, а саме: (1) онтологічний та (2) гносеологічний. У першому випадку автор досліджувану дефініцію пропонує розуміти як систему методологічних принципів, прийомів, способів, засобів, методів та методик наукового пізнання. Автор деталізує, що «методологія юридичної науки» використовується для отримання даних в процесі дослідження державно-правової дійсності у процесі виконання конкретних завдань юридичної практики та її застосуванні. У другому випадку, а саме «гносеологічний підхід», науковець визначає як науку про методологічні принципи, прийоми, способи, засоби, методи та методики наукового пізнання, що застосовуються в юридичних науках [5, с. 154-155].

Розрізняють також два наукові підходи до трактування методології наукових досліджень – широкий та вузький. У широкому трактуванні методологія наукового дослідження – це спосіб побудови думки, певним чином упорядкована практична та теоретична діяльність суб'єкта; у вузькому трактуванні – методологія наукового дослідження є сукупністю принципів, методів, прийомів, норм та процедур науково-пізнавальної діяльності, що застосовується в тій чи іншій спеціальній галузі знань [6, с. 8]. Зокрема, предмет дослідження методології дає можливість виокремити в методології науки динамічний (пов'язаний з аналізом проблем генезису, походження та розвитку наукового знання, що дає можливість говорити про методологію наукового дослідження, зорієнтовану на пошук нового знання) та статичний аспекти (зорієнтований на вивчення та аналіз результатів отриманого знання, його форм та структур. У цьому випадку говорять про методологію наявного знання, як результат попереднього дослідження, аналізу [7, с. 291], вищенаведене може охоплювати й методологію дослідження митного права.

Методології науки митного права – це система знань у вигляді ідей, теорій, вчень, концепцій про вдосконалення розвитку митного контролю та оформлення, митних режимів, розвитку МК України та юридичної відповідальності у цій сфері, митно-правових відносин, митно-правових норм, юридичних конструкцій та інститутів, їх соціальну обумовленість та ефективність, принципів, тенденцій розвитку митного права і митного законодавства, а також теоретичне осмислення і вдосконалення практики законодавчої правозастосовної діяльності у сфері митного права. Виходячи із вищенаведеного, методологія дослідження переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України є похідною від загальної методології науки та методології юридичної науки, зокрема й у сфері митного права, та є основою теоретичних і наукових концепцій та положень, складає базу для певного інституту чи галузі права. Фактично направлена на формування напрямів концепцій різних наукових інститутів, які охоплюють основу дослідження переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України.

Розкриємо розмежування змісту термінів «методологія юридичної науки та «методологія наукового дослідження» з метою визначення юридичної конструкції «методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України». Зокрема, щодо змісту категорій «методологія». У Великому тлумачному словнику української мови термін «методологія» розглядають як: (1) вчення про науковий метод пізнання та перетворення світу; (2) його філософська, теоретична основа; (3) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [8, с. 664]. Дефініція «методологія» (від грец. Methodos – спосіб, метод і logos – наука, знання) – це вчення про правила мислення при створенні науки, здійсненні наукових досліджень. У філософії категорію «методологія» визначають як вчення, науку про методи наукового пізнання й перетворення дійсності. Крім того, цей термін включає, у першу чергу,

систему загальних, світоглядних принципів, які використовуються для вирішення наукових та практичних завдань [9, с. 209]. Більшість науковців термін «методологія науки» переважно визначають як вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів. Це є основними засадами дослідження та в основі передбачається вибір засобів, прийомів, а також методів пізнання. Такий підхід у наукових працях вважається широким. Існує й інший – вузький підхід вчених на методологію науки. У цьому випадку – це теоретична база деяких спеціальних прийомів і засобів наукового пізнання, наприклад, методологія управління, але у такому випадку варто вести мову про методику пізнання і дій [10, с. 30]. Зокрема, у юридичній енциклопедії «методологія юридичної науки» – це система підходів і способів наукового дослідження. Вона включає обов'язково теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [11, с. 618].

Окремі дослідники під «методологією наукового дослідження» розуміють сукупність принципів, засобів і методів вирішення конкретного завдання або поставленої проблеми [10, с. 8], а інші вчені «методологію дослідження в юридичній науці» розуміють як теоретичне обґрунтування доцільності застосування відповідних підходів і способів, які використовуються для проведення певного теоретико-юридичного дослідження. А також включає систему прийомів і способів, тобто відповідних методів [12, с. 10]. Подібну наукову позицію має дослідниця щодо юридичної конструкції «методологія юридичної науки» [13, с. 135]. Таким чином, методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України – це комплекс підходів, принципів і методів наукового пізнання, що охоплюють можливість всебічного вивчення особливостей порядку переміщення товарів фізичними особами через митний кордон як комплексного інституту митного права. Це конкретні методи дослідження переміщення товарів фізичними особами через митний кордон, які є їх сукупністю та базуються на науковій основі. Надалі встановимо сукупність методів дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України.

Насамперед зазначимо, що методологія у загальному підході виконує такі основні функції: визначає способи набуття наукових знань; спрямовує окремий напрямок щодо науково-дослідницької мети; сприяє отриманню достовірної інформації щодо процесу чи досліджуваного явища; доповнює нову інформацію до науки та забезпечує систематизацію її термінів і формує логіко-аналітичний інструмент [14, с. 56]. Фактично функції методології пов'язані з її методами. Єдиних підходів до класифікації системи методів у методології не визначено як у загальному підході, так й не передбачено дотепер в наукових працях види методів дослідження переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України.

Наприклад, одні вчені пропонують виокремити наступні групи методів, а саме: (1) всезагальні методи (філософські методи); (2) загальнонаукові методи; (3) спеціальні (окремі) методи. А також авторка розрізняє окремі інструментальні та інші допоміжно-технічні методи [15, с. 22]. Інші дослідники вказують, що методологія дослідження будь-якого правового явища складається з трьох основних груп методів. До першої групи методів у наукових працях відносять філософські. Другу групу складають загальнонаукові, серед яких: прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та індукція); системний та структурно-функціональний; прийоми соціологічного методу (опитування, анкетування), статистики. До третьої групи відносять спеціально-юридичні методи дослідження, серед яких: метод юридичної догматики; порівняльного правознавства; герменевтики (тлумачення нормативно правового акту) та юридичного моделювання [13, с. 135]. Такий науковий підхід розподілу методології дослідження правового явища підтримується більшістю науковців і його варто використати у нашому предметі дослідження.

Зокрема, науковці при визначенні сукупності методів дослідження інституту митних режимів теж пропонують їх поділити на три основні групи. Перші дві використані із вищеведеного підходу. Так, серед філософських методів виділених автором є закони діалектики: єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та ін. [16, с. 138].

Однак з точки зору іншого вченого варто розрізняти наступні 4 групи методів дослідження. Зокрема: (1) загальні (філософські) підходи (діалектика, феноменологія, герменевтика, антропологія, синергетика та ін.); (2) загальнонаукові (логічний, аналізу і синтезу, абстрагування, системного аналізу, класифікації та ін.); (3) спеціальні (анкетування, контент-аналіз, деонтичний); (4) конкретні (правові) (формально-догматичний, порівняльно-правовий, соціологічно правовий, історико-правовий та ін.) [17, с. 149]. Проте є суперечливим є підхід дослідника щодо розподілу на спеціальні методи та конкретні, а також виокремлення двох різних груп таких методів.

При дослідженні переміщення лікарських засобів через митний кордон О.М. Шевчук використовував наступні види методів, а саме: фундаментальні, загальнонаукові і спеціальні [18, с. 6]. Р.І. Лемеха при методології дослідження інституту митних режимів вказує на важливість методів юридичної статистики та соціологічного дослідження: аналіз документів, статистичних даних, спостереження, опитування і соціальний експеримент. Автор зазначає, що для досліджуваної проблематики необхідно враховувати специфіку методології окремих юридичних наук, а саме: адміністративного, фінансового, цивільного, господарського та міжнародно-приватного права [16, с. 141-142]. Однак є пропозиції науковців обмежитись класичною трирівневою структурою методології юридичних досліджень, а саме: (1) загальнонаукові; (2) приватно-наукові; (3) спеціальні. [19, с. 29]. Отже, здійснивши узагальнення вищенаведених наукових підходів, визначимо систему методів дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України, яка включатиме такі основні групи: (1) загальнонаукові (діалектики та метафізики, аналіз, синтез, та ін.); (2) публічно-наукові (системний та структурно функціональний, формально-догматичний, правової компаративістики, методи герменевтики); (3) спеціальні (юридичного моделювання, статистики, соціологічно-правовий, історико-правовий та ін). Спочатку розкриємо окремі загальнонаукові методи дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України. Зазначимо, що метод зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання та дії [12, с. 31]; метод є певним способом дослідження якоїсь проблеми чи завдання... [11].

Науковий метод може бути визначений як стандартизований набір технік для побудови наукового знання, таких як проведення валідних спостережень, інтерпретації результатів дослідження і формулювання висновків стосовно результатів. Цей метод дозволяє дослідникам незалежно та цілісно тестувати наявні теорії та результати досліджень і робити їх доступними для відкритих обговорень, модифікацій та удосконалень [20, с. 20]. На думку О.Г. Данильян, В.М. Тараненко науковий метод – це внутрішня закономірність руху думки до об'єкта, сукупність правил та прийомів, а також ідей та принципів, що лежать у їх основі й обумовлені об'єктивними законами відображуваної дійсності [9, с. 210]. З наукового погляду іншого дослідника, філософський рівень методології дослідження асоціюється з діалектичним методом, оскільки виявляється у вченнях і категоріях діалектичного. Зокрема, окремі вчені визначають такі принципи пізнання як об'єктивність, всебічний розгляд, пізнання цілого через структурні частини, кількісний та якісний аналіз, критика й критика [21, с. 219].

Отже, дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України є неможливим без застосування принципів наукового пізнання, які органічно поєднані із загальнонауковими методами. Вищенаведені методи надали нам можливість забезпечити об'єктивність методології дослідження досліджуваного предмета переміщення. Так, із теорії права відомо, що системі права властивим є поділ (диференціація) і структурна ієрархічність..., [22, с. 73]. Зокрема, інститут права – це сукупність відносно відосблених правових норм у рамках певної галузі (галузей) права, що регулюють певну групу (вид) взаємозалежних та однорідних суспільних відносин [22, с. 81]. Переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України слід розглядати як окремий інститут митного права. Досліджуваний правовий інститут має науковий характер та належить до важливих суспільних (правових) явищ, що можуть бути вивчені різними галузями права

в комплексі та взаємозв'язку. Отже, методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України не має суперечити філософським і загальнонауковим методам. Стосовно системного методу, є науковий підхід щодо визначення його як можливість дослідження об'єкта в разі складної системи [23, с. 5].

За допомогою системного методу можна з'ясувати взаємозв'язок інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України та визначити його комплексний характер, який вміщує норми адміністративного, податкового, кримінального, цивільного, господарського та міжнародного права. Крім того, системний метод дозволяє нам розкрити зв'язок переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України як правового інституту митного права з іншими правовими процесами та явищами, враховуючи його комплексний міжгалузевий характер; визначити, яке місце займає досліджуваний правовий інститут в галузях адміністративного, фінансового, кримінального, податкового, цивільного, господарського та міжнародного права.

Особливу роль у процесі переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України відіграє структурно-функціональний метод. Саме його використання дає змогу прослідкувати вплив митно-правових норм на суспільні відносини у цій галузі. За допомогою цього методу можна виокремити структурні елементи митних правовідносин, які виникають та розвиваються при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон згідно з їх функціональним призначенням, а саме визначити суб'єкти, об'єкти, суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників цих митних правовідносин, здійснити їх характеристику.

За допомогою цього методу визначимо адміністративно-правовий статус суб'єктів, які беруть участь у переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України, їх компетенцію. Важливе значення має історико-правовий метод при дослідженні переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України, який можна використати для з'ясування особливостей історіографії порядку досліджуваного законодавства, розкрити закономірності виникнення та розвитку митних правовідносин, з'ясувати історично зумовлені їх закономірності. Зазначимо, що до спеціально-наукових методів, науковці відносять формально-юридичний, соціолого-правовий, герменевтичний, порівняльно-правовий [24, с. 40]. Зокрема, серед загальнонаукових методів, які доцільно застосовувати в процесі дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України, слід назвати прийоми логічного методу (аналіз, синтез та ін.), а також методи системний і структурно-функціональний, соціологічних досліджень й порівняння.

В межах дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України можуть бути використані формально-логічний, історичний, системно-структурний та структурно-функціональний методи. Зокрема, відповідно до формально-логічного методу, право як соціальний феномен визначають формально обґрунтованою, логічно структурованою і чітко фіксованою системою правил, яка побудована за принципом підпорядкованості та несуперечності норм [25, с. 135]. У методології дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України доцільно застосовувати порівняльно-правовий метод який має свій методологічний інструментарій. Проте порівняльно-правовий метод має певні особливості, адже його використовують для дослідження явищ правового характеру [25, с. 138]. За допомогою порівняльно правового методу, приміром, можна розглянути загальні та спеціальні законодавчі акти з питань переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України, зарубіжний досвід у цій сфері, механізм здійснення митних процедур, підстави адміністративної відповідальності за порушення митних правил.

Висновки. Методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України – це комплекс підходів, принципів і методів наукового пізнання, що охоплюють можливість усебічного вивчення особливостей переміщення товарів фізичними особами через митний кордон як комплексного інституту митного права.

З'ясовано, що система методології інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України включає такі основні групи методів: (1) загальнонаукові; (2) публічно-наукові; (3) спеціальні. Акцентовано увагу, що при методології дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон потрібно враховувати специфіку методологій окремих галузей права таких як адміністративне, фінансове, кримінальне, податкове, цивільне, господарське та міжнародне. Крім того, методологія дослідження інституту переміщення товарів фізичними особами через митний кордон може забезпечити комплексний розвиток науки митного права, розв'язання проблемних завдань, раціональне застосування раніше отриманих результатів, вироблення нових науково-обґрунтованих теоретичних положень митного права, а також пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення митного законодавства та практики його застосування, а також вирішення проблем недоліків та колізій у митному праві.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
2. Shevchuk V. Testing of drugs in the implementation of customs control in Ukraine: legal aspects/ V. Shevchuk, O. Shevchuk, N. Matyukhina, D. Zatenatskyi, O. Chub. *Georgian medical news*. 2020. Issue 1(298). P. 165–169.
3. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Вип. 4. С. 33–43.
4. Бобровник С.В. Методологічний інструментарій дослідження правових категорій. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 50–56.
5. Машков А.Д. Проблеми теорії держави і права. Основи: курс лекцій. Київ: Четверта хвиля, 2008. 464 с.
6. Котикова О.І. Методологія й організація наукових досліджень: курс лекцій. Миколаїв: Видавництво МНАУ. 2017. 157 с.
7. Колодін, Д. О., Степаненко, О. В. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289–293. <https://doi.org/10.32782/kj/2023.1.44>
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Данильян О.Г. Тараненко В.М. Філософія: підручн. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: Право, 2012. 312 с.
10. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: навчальний посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с.
11. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. редкол. Ю.С. Шемшученко*. Київ: Вид-во Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 792 с.
12. Голосніченко Д.І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. Київ: Вид. Голосніченко А.М. Г.А.М., 2009. 356 с.
13. Золотухіна Л.О. Методологія дослідження поняття «публічний інтерес» як адміністративно-правової категорія. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). С. 135–139.
14. Шейко В.М. Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ, Знання, 2006. 307 с.
15. Оржинська Е.І. Стан сучасної класифікації методів науки. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 3. С. 19–22.
16. Лемеха Р.І. Методологія дослідження інституту митних режимів в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 135–143.

17. Благодарний А. Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство та право*. 2019. № 6. С. 147–151.

18. Шевчук О. М. Правове регулювання порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон України: автореф..... ступ. канд. юрид. наук: спеціальність: 12.00.07. Харків, 2012. 20 с.

19. Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 65. С. 26–30.

20. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2022. 173 с.

21. Данильян, О.Г. Дзьобань О.П. Філософія: підручник. 4-те вид., переробл. Харків: Право, 2023. 424 с.

22. Теорія держави і права: підручник; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

23. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Екон. думка, 2005. 124 с.

24. Загальна теорія права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

25. Терещук М.М. Методологія дослідження інституту юридичної відповідальності в публічному праві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2. С. 130–142.

